

Πνευματική και θεολογική διάσταση τῆς ψυχικῆς υγείας τῆς γυναίκας

Σεβασμιώτατοι, σεβαστοί πατέρες, κυρίες καί κύριοι,

Μέ εὐχάριστη ἔκπληξη ἄκουσα τήν τιμητική πρόσκληση τῆς συνοδικῆς ἐπιτροπῆς γυναικείων θεμάτων νά εἰσηγηθῶ στήν ἡμερίδα μέ τό θέμα «Γυναίκα καί ψυχική υγεία». Ἡ εὐχάριστη ἔκπληξη εἶναι διπλή, τόσο μέν γιά τήν διοργάνωση ἐκδηλώσεων προβληματισμοῦ ὡς πρός τήν κατάσταση καί θέση τῆς γυναίκας σήμερα, ζήτημα ἀκόμη παραμελημένο, ὅσο καί γιά τήν συνεξέταση θεμάτων ψυχικῆς υγείας πρός τά ὁποῖα ἡ Ἐκκλησία μας τά τελευταῖα χρόνια ἐπιδεικνύει μιά αὐξανόμενη εὐαισθησία.

Θά ἀποπειραθοῦμε λοιπόν νά διερευνήσουμε τίς ἰδιαιτερότητες πού παρουσιάζει τό γυναικεῖο φύλο ὡς πρός τόν ψυχισμό του καί τίς διαταραχές τοῦ ψυχισμοῦ του, μιά ἔρευνα ἀπαραίτητη μέσα σέ ἕναν ἀνδροκεντρικό πολιτισμό. Ὅσο καί ἂν ἡ πολυπόθητη ἰσοτιμία ἀνδρα καί γυναίκας ἔχει κατακτηθῆ νομικά, δέν παύουν ὑπολείμματα νοοτροπιῶν τοῦ παρελθόντος νά παραμένουν, ἀναμιγνυόμενα ἐνεργά στόν τρόπο πού σκεφτόμαστε καί πού συμπεριφερόμαστε. Σέ πλήθος ζητημάτων, ξεκινώντας νά στοχαζόμαστε πάνω στό φαινόμενο τοῦ ἀνθρώπου ἀσυναίσθητα λαμβάνουμε κατά νοῦν τόν ἀνδρα καί κατόπιν προσαρμόζουμε στή γυναίκα τά δέοντα. Τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ἐν τῷ μεταξύ, ὄχι μόνο δέν διαφέρουμε ἀπό τήν ὑπόλοιπη κοινωνία στό ζήτημα αὐτό, ἀλλά μάλλον ὑπερθεματίζουμε σέ ἀνδροκεντρικότητα, προφανῶς λόγω ἐσφαλμένης ἐρμηνείας τῆς θεολογικῆς μας παραδόσεως.

Μιά πρώτη προϋπόθεση νά ἀρχίσουμε νά βγαίνουμε ἀπό τήν ἀνδροκεντρικότητα εἶναι νά ἐντοπίσουμε ὀρισμένα γυναικεῖα ψυχολογικά χαρακτηριστικά, διαφορετικά ἀπό τά ἀνδρικά. Στή συνέχεια, καλούμαστε νά ἀναγνωρίσουμε σέ αὐτά ἕναν διαφορετικό τρόπο νά ὑπάρχει ὁ ἄνθρωπος. Τό ἀνθρώπινο γένος χρειάζεται χαρακτηριστικά καί τῶν δύο

φύλων προκειμένου να διαθέτει μία επιτυχημένη λειτουργικότητα. Τέλος, απαιτείται να αποδώσουμε ισοτιμία στα χαρακτηριστικά των δύο φύλων, ώστε να μην επικρατεί μέσα μας ή υπόρρητη στάση ότι δήθεν τά κατ' έξοχήν ανθρώπινα γνωρίσματα είναι τά ανδρικά, ενώ τά γυναικεία αποτελούν μία απόκλιση από αυτά.

Τέτοια ψυχολογικά γνωρίσματα των δύο φύλων είναι ήδη γνωστά σε γενικές γραμμές από την έκλαϊκευμένη ψυχολογία, έχοντας πολλές φορές μετατραπεί σε στερεότυπα. Αναφέρομαι στην προτεραιότητα της λογικής στους άνδρες και του συναισθήματος στις γυναίκες, ή στην έμφαση που δίνουν οι άνδρες στο σύνολο και οι γυναίκες στη λεπτομέρεια. Φυσικά τά παραπάνω δεν είναι απόλυτα και ή προσωπικότητα κάθε ανθρώπου αποτελεί συνισταμένη πολλών παραμέτρων. Στη συνάφειά μας αυτή θά ήθελα να προσθέσω και ένα μάλλον άγνωστο γνώρισμα των δύο φύλων, τή διαφορά του λόγου τους.

Τά δύο φύλα δεν μιλούν κατά τόν ίδιο τρόπο. Η δομή, ή ροή, τά συμφραζόμενα, ή ποσότητα και άλλα χαρακτηριστικά του λόγου διαφέρουν ούσιωδώς, μέ αποτέλεσμα συχνές παρανοήσεις και συγκρούσεις. Έκεί που ο άνδρας βλέπει μόνο μία αναγγελία ή ερώτηση ή γυναίκα βλέπει υπαινιγμό πρότασης· ο άνδρας στοχεύει στόν λόγο καθ' έαυτόν, ενώ ή γυναίκα σε εκείνα που μπορεί να φέρει ο λόγος μαζί του. Οι διαφορές αυτές αποσκοπούν στην κάλυψη ποικίλων αναγκών του ζεύγους και της κοινωνίας εν γενει: ενώ ο ανδρικός λόγος ανταλλάσσει πληροφορίες, ο γυναικείος απεργάζεται τή διασύνδεση και τόν κοινωνικό δεσμό. Μέ άλλα λόγια, ο άνδρας μιλά για να γίνει κάποιο συγκεκριμένο έργο, ή γυναίκα μιλά για να κρατά τήν επικοινωνία άνοιχτή.¹

Όταν τά δύο φύλα άγνοούν αυτή τή διαφορά, μία διαφορά που τήν χρειάζονται προκειμένου να ώριμάσουν και να συναντηθούν μεταξύ τους, προκύπτουν πλήθος παρεξηγήσεων και απογοητεύσεων. Για παράδειγμα, ή γυναίκα παραπονείται πως ο άνδρας της παραμένει σιωπηλός, άκόμη και όταν έχουν

¹ Για τή διαφορά στόν λόγο των δύο φύλων βλ. έκτεταμένη ανάπτυξη στο βιβλίο της Deborah Tannen *Γιατί δεν μέ καταλαβαίνεις;* έκδ. Λύχνος, 1993.

νά ἐπιλύσουν σοβαρά ζητήματα. Αυτό ὀφείλεται εἴτε στό γεγονός ὅτι δέν ἔχει κάτι ἀξιόλογο νά πει (ἡ γυναίκα σέ παρόμοια περίπτωση μιᾶ ἀπλῶς γιά νά κρατᾶ τή σχέση ζωντανή, γι' αὐτό καί κινδυνεύει νά τή χαρακτηρίσει ὁ ἄνδρας φλύαρη), εἴτε ἐπειδή θέλει νά βρεῖ μόνος του λύση, ἔχοντας ἐπιφορτισθῆ ἀπό τήν κοινωνία νά βρῆ λύσεις (γι' αὐτό καί δέν καταφεύγει συνήθως ὁ ἄνδρας στόν εἰδικό γιά τά προβλήματα τῶν παιδιῶν, εἶναι ἡ μητέρα πού τόν πιέζει νά τηλεφωνήσουν).² Ἀντίθετα, μπροστά σέ μιᾶ κρίση ἡ γυναίκα γίνεται ὀμιλητική καί ἀπευθύνεται γιά βοήθεια σέ γνωστούς καί συγγενεῖς, διότι ἀποστολή τῆς γυναίκας εἶναι νά διατηρεῖ τόν κοινωνικό δεσμό τῆς οἰκογένειας· πράγματι, ἡ οἰκογένεια τελικά συνδέεται μέ ὅσους ἡ γυναίκα θέλει νά συνδεθῆ.

Ἡ ἐν λόγω διαφορά σχετίζεται μέ τό θέμα τῆς ψυχικῆς υἱείας. Ἐρευνες κατά τή δεκαετία τοῦ '70 συμφώνησαν μέ τό εὔρημα αὐτό, προσθέτοντας ὅτι ὅταν ἐνοιωθῶν «πεσμένες» ἢ σέ πανικό προσπαθοῦσαν νά μιλήσουν στούς συζύγους πρῶτα, ἀλλά ἀνέφεραν ἀποτυχία. Καί αὐτές πού κατέφευγαν στούς συζύγους ὡς κύρια πηγή στήριξης τό ἔκαναν ἐπειδή δέν ὑπῆρχε ἄλλο πρόσωπο.³ Μέ λίγα λόγια, τά δύο φύλα δυσκολεύονται νά κατανοήσουν τό ἓνα τό ἄλλο.

Ἡ ἔλλειψη κατανόησης ἀπό τόν σύζυγο συμβάδιζε, ὅπως ἦταν ἀναμενόμενο, μέ τόν βαθμό συγκρουσιακότητας στή σχέση. Παρατηρήθηκε ὅμως καί σέ μή συγκρουσιακά ζευγάρια. Ἡ εἰρωνεία εἶναι ὅτι τό πρόσωπο ἀπό τό ὁποῖο πῶς ἤθελαν νά λάβουν συναισθηματική στήριξη ἦταν τό πρόσωπο μέ τό ὁποῖο ἦταν σέ σύγκρουση. Ἄλλοι σύζυγοι ὑπῆρξαν ἐχθρικοί καί ἐπικριτικοί, ἄλλοι ἀδιάφοροι ἢ μή διαθέσιμοι. Ἡ συγγραφέας σημειώνει πῶς οἱ ἄνδρες γενικά δέν ἐκπαιδεύθηκαν νά συζητοῦν.⁴ Ἐξ ἄλλου, ἀποφεύγοντας οἱ σύζυγοι τή συζήτηση ἀπωθοῦν τήν πιθανότητα νά

² Agnes Miles *The neurotic woman: the role of gender in psychiatric illness*. New York University Press, 1988, σ. 108.

³ ὁ.π., σ. 93-94.

⁴ ὁ.π., σ. 95-96.

διαπιστώσουν πώς ενδεχομένως είναι και οί ίδιοι υπεύθυνοι, δηλαδή νά τό μάθουν μέσω του διαλόγου.⁵

Ποιά είναι τελικά ή κατάσταση τής ψυχικής υγείας τής γυναίκας; Αναγκαστικά θά πρέπει νά προβοῦμε σέ συγκρίσεις. Σύμφωνα μέ ὅλες τίς ἔρευνες, λοιπόν, οί γυναῖκες ἔχουν διπλάσιες πιθανότητες ἀπό τούς ἄνδρες νά πάθουν κατάθλιψη, καί 50% περισσότερες πιθανότητες νά αισθανθοῦν παθολογικό ἄγχος.⁶ Στίς ΗΠΑ τό 2,3-3,2% τῶν ἀνδρῶν πληροῦν τά κριτήρια μείζονος καταθλιπτικῆς διαταραχῆς, ἐνῶ τό 4,5-9,3% τῶν γυναικῶν ἀντίστοιχα. Συχνότερες στίς γυναῖκες εἶναι οί ἐσωτερικευμένες διαταραχές (δηλαδή οί περιοριζόμενες στό ἐπίπεδο τής συναισθηματικῆς διαθέσεως), ἐνῶ στούς ἄνδρες οί ἐξωστρεφεῖς (χρήση οὐσιῶν, ἀντικοινωνική προσωπικότητα, ἐπικίνδυνες συμπεριφορές).⁷ Ἐνῶ στίς ἄλλες ψυχιατρικές διαταραχές δέν ὑφίσταται στατιστική σημαντική διαφορά τῶν φύλων, καί ἐνῶ σέ κάποιες ἀναπτυξιακές διαταραχές ὑπερτεροῦν τά ἀγόρια (δυσλεξία, ὑπερκινητικότητα καί διάσπαση προσοχῆς, αὐτισμός), στήν κατάθλιψη καί τό ἄγχος οί γυναῖκες σαφῶς βρίσκονται πιό ἐπιβαρυνμένες.

Βέβαια κάθε ψυχική διαταραχή παρουσιάζει καί ἕνα βαθμό βιολογικῆς προδιάθεσης, μικρότερο ἢ μεγαλύτερο. Ἦδη στό σημεῖο αὐτό τά πράγματα λειτουργοῦν εἰς βάρος τής γυναίκας λόγω τῶν ὁρμονικῶν τῆς μεταβολῶν. Εἶναι γνωστή ἡ ψυχική ἔνταση πού βιώνουν κάποιες γυναῖκες λίγες μέρες πρίν ἀπό τήν ἔμμηνο ρύση· σέ μερικές ἐγγίζει τά ὅρια τοῦ κλινικοῦ ἄγχους ἢ τῆς κατάθλιψης. Ἐξ ἄλλου, τό 10-20% παρουσιάζουν κατά τίς πρῶτες ἐβδομάδες τῆς λοχείας καταθλιπτικό ἐπεισόδιο διάρκειας 3-6 μηνῶν, ἂν καί σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ἐπιμένει μέχρι καί 2 χρόνια. Ἐνας ἀριθμός τέτοιων

⁵ ὁ.π., σ. 104.

⁶ Michael Argyle *The psychology of happiness*. Routledge, 2nd edition, 2001, σ. 161.

⁷ Benjamin Beit-Hallami, Michael Argyle *The psychology of religious behavior, belief, and experience*. Routledge, 1997, σ. 143.

περιπτώσεων δέν λαμβάνει καν ψυχιατρική βοήθεια.⁸ Ακόμη και ψύχωση λοχείας ενδέχεται να εμφανιστή.

Αυτό που παρουσιάζει τό ιδιαίτερο ενδιαφέρον όμως έδω έγκειται στό γεγονός πώς ή κατάθλιψη και τό άγχος εμφανίζονται αιτιολογικά ισχυρό ψυχοκοινωνικό συντελεστή. Περισσότερο, δηλαδή, από όλες τίς ψυχικές διαταραχές επηρεάζονται από παράγοντες όπως σωματική υγεία, ένδοψυχικές συγκρούσεις, διαπροσωπικές σχέσεις μέ τό σύζυγο και τά παιδιά, εργασιακές συνθήκες, τραυματικά γεγονότα από τό ιστορικό (π.χ. κακοποίηση), ρυθμός ζωής κ.ά. Σέ όλους αυτούς τούς παράγοντες οί γυναίκες βρίσκονται σέ δυσμενέστερη θέση από τούς άνδρες.

Κατ' αρχήν πρέπει να έπισημάνουμε τήν καταστροφική επίδραση τής κοινωνίας του θεάματος. Καθώς αυτή γίνεται όλο και περισσότερο παγκόσμιος πολιτισμός υίοθετεί στερεότυπα για τή γυναίκα τά όποια, υπόγεια και μακροπρόθεσμα, βλάπτουν τήν ψυχική της υγεία. Τό γυναικείο σώμα γίνεται έμπορευμα, ταυτοποιείται ως αντικείμενο απόλαυσης, ενω ταυτόχρονα αποπροσωποποιείται. Μέ τή διαφήμιση και τή πορνογραφία ή γυναίκα χάνει τό πρόσωπό της και ό άνδρας έθίζεται στό να τήν βλέπει επιδερμικά αδυνατώντας να εγκαταστήσει προσωπική σχέση μαζί της. Έξ άλλου τά πρότυπα τών γυναικων που προβάλλει στίς γυναίκες ή κοινωνία του θεάματος έχουν γίνει άφορμή άγχους, θλίψης, μειονεξίας, συναισθημάτων τά όποια για κάποιες κοπέλλες καταλήγουν στή σοβαρή αρρώστια τής ψυχογενούς άνορεξίας. Η σωματική εμφάνιση γίνεται τό υπ' αριθμόν ένα πρόβλημα και είναι πολύ κακό να νοιώθουν υπέρβαρες.⁹

Έξ άλλου, όσον άφορᾶ στά τραυματικά γεγονότα ζωής, χρειάζεται να θυμόμαστε πάντοτε τήν παιδική κακοποίηση, κυρίως δέ τήν σεξουαλική (φυσικά συχνότερη στίς γυναίκες),

⁸ Σ. Σταμούλη, Β. Κονταξάκης, Γ. Χριστοδούλου *Επιλόχεια κατάθλιψη*. «Προληπτική ψυχιατρική», έπιμ. Γ. Χριστοδούλου, Β. Κονταξάκης, Μ. Οικονόμου, εκδ. Βήτα, σ. 145-150.

⁹ Michael Argyle *The psychology of happiness*. Routledge, 2nd edition, 2001, σ. 162.

πού προκαλεῖ συχνά κατάθλιψη ἀλλά καί σεξουαλική ψυχρότητα κατά τήν ἐνήλικη ζωή. Ὑπάρχει δέ μιὰ γενικώτερη αἴσθηση ὅτι τά ποσοστά της αὐξάνονται μέ τόν χρόνο.

Συνεχίζοντας στούς ψυχοκοινωνικούς παράγοντες γιά τήν ἐμφάνιση ψυχοπαθολογίας περνᾶμε στόν γάμο. Ἐδῶ συναντᾶμε ἕνα παράδοξο καί ἀνησυχητικό εὔρημα. Μέ τήν πάροδο τῆς ἡλικίας οἱ παντρεμένες γυναῖκες ἐμφανίζουν σέ μεγαλύτερο ποσοστό κατάθλιψη ἀπό τούς ἔγγαμους ἄνδρες, σχεδόν ἴσο μέ τό ποσοστό τῶν ἀγάμων ἀνδρῶν. Αὐτό τό εὔρημα ὀδηγεῖ στήν ὑπόθεση πῶς ὁ γάμος συμβάλλει στήν ψυχική ὑγεία τῶν ἀνδρῶν ἀλλά ὄχι τῶν γυναικῶν.¹⁰ Μέ ἀπλᾶ λόγια αὐτό μεταφράζεται στή διαπίστωση πῶς οἱ γυναῖκες στή πλειονότητά τους εἶναι δυσσαρεστημένες ἀπό τόν γάμο τους.

Σέ ἔρευνα μέ ἔγγαμες γυναῖκες ἄνω τῶν 35-40 πού ἐμφάνιζαν κατάθλιψη παρατηρήθηκαν οἱ ἑξῆς δυσμενεῖς συζυγικοί παράγοντες: μείωση συναισθήματος, αὐξηση ἄμεσης ἢ ἔμμεσης ἐχθρικότητας καί κριτικῆς, πάλη γιά ἔλεγχο καί κυριαρχία, λιγώτερη συνεργασία καί ἐπίλυση προβλημάτων.¹¹ Σέ αὐτά χρειάζεται νά προστεθῇ καί ἡ σεξουαλική ψυχρότητα, ἐκτεταμένο σύμπτωμα στίς παντρεμένες γυναῖκες, ἀποτέλεσμα ἀλλά καί αἷτιο τῆς συζυγικῆς δυσαρμονίας.

Ἡ διαφορά των φύλων φαίνεται καί στό γεγονός πῶς, ἐνῶ οἱ ἄνδρες ἀντλοῦν ψυχική ἱκανοποίηση κυρίως ἀπό τό ἐπάγγελμα καί τά οἰκονομικά, οἱ γυναῖκες ἀπό τά παιδιά καί τήν ὑγεία τῆς οἰκογένειάς τους, ἐνῶ εἶναι καί πιό αὐτοκριτικές. Τό ζήτημα τῆς γυναικείας αὐτοκριτικῆς ἀξίζει τήν προσοχή μας. Πρόκειται γιά τό συναίσθημα τῆς ἐνοχῆς ἢ ὁποῖα κυριολεκτικά σημαδεύει τή γυναικεία ψυχή στόν δυτικό κόσμο. Ὅπως ἔχει γραφτῆ, ἡ ἐνοχή ἔχει γίνει μέρος τῆς καθημερινότητας τῶν γυναικῶν, ζοῦν μαζί της.¹²

¹⁰ R. Julian Hafner *Marriage and mental illness: a sex-roles perspective*. Guilford Press, 1986, σ. 126.

¹¹ ὁ.π. Βλ. καί Παύλου Κυριακίδη *Ἡ οἰκογενειακή σχέση*, ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, 2000, σ. 168-171.

¹² Agnes Miles *The neurotic woman: the role of gender in psychiatric illness*. New York University Press, 1988, σ. 67.

Πιό συγκεκριμένα, ένοχή αναπτύσσουν ιδιαίτερα εκείνες οί γυναίκες πού νοιώθουν ότι δέν τίς άρέσουν οί δουλειές του σπιτιού. Οί διαφημίσεις μέ τίς όποιες βομβαρδίζονται έπιβεβαιώνουν συνεχώς τή εικόνα τών χαρούμενων γυναικών πού ασχολούνται μέ τό νοικοκυριό, μέ αποτέλεσμα ή γυναίκα πού δέν τά καταφέρνει, πού έκνευρίζεται μέ τά παιδιά καί πού γενικά είναι δύσθυμη, νά αισθάνεται άξιοκατάκριτη... Συχνά καί οί άλλοι, άκόμη καί γιατροί ή πνευματικοί, τό ένισχύουν: «Τά έχεις όλα, οικονομική άνεση, καλό άντρα, παιδιά ύγιη, καί δέν είσαι ίκανοποιημένη. Μάλλον είσαι νευρωτική».¹³ Άξιοπαρατήρητο είναι ότι πιό εύάλωτες στήν ένοχή είναι οί νέες γυναίκες, πού θεωρούν τή δυσφορία τους άπαραδέκτη. Οί μεγαλύτερες φαίνεται νά έχουν συμφιλιωθή μαζί της.¹⁴

Στή γυναικεία ένοχή συμβάλλει ένα πλήθος στερεοτύπων τά όποια περιμένουν από αυτές νά είναι άριστες σύζυγοι, μητέρες, νοικοκυρές, έρωμένες, εργαζόμενες, κοινωνικές κ.ο.κ. «Γάμοι βασισμένοι στά στερεότυπα ρόλων για τά φύλα θέτουν τεράστιες άπαιτήσεις στις μητέρες: τίς ζητούν νά είναι ύπομονετικές, αγαπητικές, φροντίζουσες, έγκαταλείποντας τίς δικές τους άνάγκες, επιθυμίες, φιλοδοξίες. Στήν πραγματικότητα προσδοκάται από αυτές νά είναι υπεράνθρωπα όντα. Ένώπιον αυτών τών άπαιτήσεων πολλές μητέρες γίνονται ευερέθιστες καί άπογοητεύονται. Αρχίζουν νά άπορρίπτουν, νά παρεμβαίνουν, καί νά κυριαρχούν στά παιδιά τους. Τά παιδιά ένδέχεται νά θάβουν τό θυμό τους καί τά αισθήματα ταπείνωσης μέσα τους, αλλά όταν φθάσουν στήν ενήλικη ζωή τά συναισθήματά τους αναπόφευκτα έρχονται στήν έπιφάνεια μέ άσυνείδητο ή μετασχηματισμένο τρόπο στους δικούς τους γάμους. Έτσι ή άσυνείδητη έχθρικότητα στον γάμο διαιώνίζεται καί ένισχύεται».¹⁵

Όρισμένα από τά στερεότυπα αυτά χαρακτηρίζουν τους άνδρες, οί όποιοι τότε άπλώς άπαιτούν διάφορα από τή

¹³ ό.π., σ. 63-64.

¹⁴ ό.π., σ. 65.

¹⁵ R. Julian Hafner *Marriage and mental illness: a sex-roles perspective*. Guilford Press, 1986, σ. 132.

γυναίκα τους, άνίκανοι νά τή συναισθανθοῦν καί νά τήν κατανοήσουν ἢ νά μποῦν γιά λίγο στή θέση της, ἀπρόθυμοι δέ γιά ὅποιοδήποτε εἶδος βοήθειας. Ἄλλοτε ὅμως φορέας τῶν στερεοτύπων εἶναι ἡ ἴδια ἡ γυναίκα, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ ἀπό τόν ἑαυτό της πού περισσότερα ἀπό ἐκεῖνα πού χρειάζονται ἢ προσδοκοῦν ὁ σύζυγος καί τά παιδιά. Στήν περίπτωση αὐτή ἔχουμε τό φαινόμενο ἑνός *αὐστηροῦ ὑπερεγῶ*, τό ὁποῖο «μαστιγώνει» τή γυναίκα μή ἱκανοποιούμενο μέ τίποτε λιγώτερο ἀπό τήν τελειότητα σέ ὅλα. Συνήθως οἱ ρίζες του βρίσκονται στή σχέση της μέ τή μητέρα της· τό μικρό κορίτσι δέν ἔλαβε ἐκτίμηση καί ἐνθάρρυνση, ἐνῶ κρινόταν αὐστηρά ἀπό ἕνα παρόμοιο ὑπερεγῶ τῆς μητέρας.

Μιά ὑπερβολικά ἐνοχική συνείδηση ἔχει συνήθως δύο πιθανές ἐκβάσεις. Ἡ μιά εἶναι ἡ γυναίκα νά διαλυθῆ κάτω ἀπό τό βάρος της, κάτι πού σημαίνει ὅτι ἀπλᾶ ὑπολειπόμεναι μέσα σέ κλίμα δυστυχίας καί αὐτοαπόρριψης. Ἡ δεύτερη συνίσταται στό νά μεταβληθῆ σέ ἕναν «ὑπεράνθρωπο» πού γιά μερικά χρόνια, ἂν ὑπάρχουν οἱ σχετικές προϋποθέσεις, καταφέρει νά γίνει «ἀναντικατάστατη».

Ἡ γυναίκα πού θά αισθανθῆ τόν ἑαυτό της ἀναντικατάστατο θά κινδυνεύσει, ἀργά ἢ γρήγορα, ἀπό κατάρρευση. Σημάδια αὐτῆς τῆς συνήθως βαθμιαίας κατάρρευσης εἶναι κούραση, μειωμένη ἀπόδοση στή δουλειά καί στό σπίτι, ψυχοσωματικές ἀρρώστειες πού συνδέονται μέ τό ἄγχος, κακές συνήθειες διατροφῆς (ὑποσιτισμός ἢ βουλιμία), συναισθηματικός πόνος, αἶσθημα ἀνικανοποίητου ἢ ματαιότητας. Σέ αὐτά χρειάζεται νά προστεθοῦν καί τά παράπονα ὅλων ἀπέναντί της.¹⁶ Ὅσο προσπαθεῖ νά τοῦς εὐχαριστεῖ ὅλους, τόσο «βρίσκει τόν μπελά της».

Σέ πολλές περιπτώσεις αὐτή ἡ τακτική φαίνεται θαυμάσια καί ἀξιομίμητη, ἐξυμνεῖται δέ ἀπό ὅλους ὅσοι τήν παρακολουθοῦν. Ἡ γυναίκα τότε εἰσπράττεται ὡς χαρισματική περίπτωση μέ παραδειγματική ἀξία. Αὐτό πού ὅλοι προσλαμβάνουν ὡς αὐτοθυσία καί αὐταπάρνηση, ὅμως, ἀντλεῖ ἀπό τά ἀκόλουθα κίνητρα, ἄλλα ὑγιᾶ καί ἄλλα νοσηρά, τά

¹⁶ Ellen Sue Stern *Ἡ ἀπαραίτητη γυναίκα*, ἐκδ. Λύχνος, 1993, σ. 162-221.

όποια απαιτούν τή λεπτή εργασία τής διακρίσεως κατά περίπτωση:¹⁷

1) οί γυναῖκες ἀντιλαμβάνονται τήν ταυτότητά τους νά καθορίζεται οὐσιαστικά ἀπό τό σύνδεσμο καί τή σχέση ἀνατρέφονται ἔτσι ὥστε νά λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τίς ἀνάγκες τῶν ἄλλων, νά φροντίζουν τούς ἄνδρες καί τά παιδιά.

2) μεγαλώνουν μέ τό μήνυμα ὅτι γιά νά διατηροῦν τίς σχέσεις πού εἶναι σημαντικές γι' αὐτές πρέπει νά θυσιάσουν τόν ἑαυτό τους καί τίς ἀνάγκες τους.

3) ὑποκινοῦνται ἀπό τήν οικονομική τους ἐξάρτηση.

4) ὑποκινοῦνται ἀπό τήν προβληματική τριάδα αὐτοαποκήρυξη, ἀμφισβήτηση τοῦ ἑαυτοῦ, ψευδῆ ἐνοχή.

5) οί ταυτότητές τους ὡς γυναικῶν καί χριστιανῶν ἔχουν διαμορφωθῆ ἀπό μιά θεολογική παράδοση πού βλέπει τήν αὐτοθυσία καί τήν αὐταπάρνηση ὡς καθοριστικές ιδιότητες τής χριστιανικῆς ἀγάπης.

Μίλησα πρὶν γιά νοσηρά κίνητρα καί νοσηρές πλευρές αὐτῆς «τῆς αὐτοθυσίας καί τῆς αὐταπάρνησης». Ποιά εἶναι λοιπόν τά ἀρνητικά ἀποτελέσματα τῆς γιά τίς γυναῖκες;

1) χάνουν τήν ἐπαφή μέ τίς δικές τους ἀνάγκες καί ἐπιθυμίες.

2) συχνά ὀδηγεῖ σέ ἀπώλεια τῆς αἴσθησης τοῦ ἑαυτοῦ καί ἀπώλεια τῆς φωνῆς τους.

3) ἐνδέχεται ἡ ἔκβαση νά εἶναι μνησικακία, πικρία, καί θυμός, ὅσο περισσότερο αἰσθάνονται θύματα.

4) ὑπερλειτουργώντας γιά λογαριασμό ἄλλων μπορεῖ νά ὀδηγηθοῦν στήν ἀπώλεια τῆς αὐτοεκτίμησης καί τήν αἴσθηση ὅτι κατευθύνονται.

¹⁷ Brita Gill-Austern *Love understood as self-sacrifice and self-denial: what does it do to women? "Through the eyes of women; insights for pastoral care"*, Jeanne Stevenson Moessner (ed.), Fortress Press, 1996, σ. 304-321. Γιά μιά συστηματικώτερη καί πιό ἐκλαϊκευμένη διερεύνηση τῆς ἀπώλειας τῶν ὀρίων τῆς ἀπό τή γυναῖκα κατά τίς διαπροσωπικές τῆς σχέσεις, βλ. Henry Cloud, John Townsend *Ὅρια ζωῆς*, ἐκδ. Ἴελαφος, 3η ἔκδ., 2005. Γιά μιά μελέτη τῆς ψευδοῦς ἀπάρνησης τῶν ἐπιθυμιῶν στό ὄνομα τῆς ἀρετῆς βλ. βιβλίο μου *Ἀναζητώντας τό πρόσωπο*, ἐκδ. Ἀρμός, 4η ἔκδ., 2004.

5) μπορεί νά ύπονομεύσει τήν ικανότητα γνήσιας ἀμοιβαιότητας καί οικειότητας.

6) ἐνδέχεται νά τίς ὀδηγήσει νά παραιτηθοῦν ἀπό τήν εὐθύνη τους νά χρησιμοποιήσουν τά δῶρα πού τίς ἔδωσε ὁ Θεός γιά τό κοινό καλό.

7) μπορεί νά ὀδηγήσει σέ ἐκμετάλλευση καί κυριαρχία τῆς σχέσης ἀπό τό ἰσχυρότερο μέρος.

Ἄφησα τελευταῖο τό ζήτημα τῆς σχέσης γυναίκα καί πίστης, γυναίκα καί Θεοῦ. Διαφέρει ἀπό τόν ἄνδρα καί ἔδῶ. Οἱ γυναῖκες ἐμφανίζονται πιά συντηρητικές στίς θρησκευτικές ἀντιλήψεις. Ὁ Θεός γι' αὐτές εἶναι περισσότερο θεραπευτής καί ὑποστηρικτής, ἀγαπᾶ καί συγχωρεῖ. Συμμετέχουν ἐπίσης περισσότερο στή λατρεία καί στήν ἐξομολόγηση.¹⁸

Ἡ στενότερη σχέση τῆς γυναίκα μέ τήν Ἐκκλησία ὀφείλεται στό γεγονός πολλά ἀπό τά θηλυκά χαρακτηριστικά ὀδηγοῦν σέ μεγαλύτερη θρησκευτικότητα, ὅπως ἡ ἐξάρτηση (ἀπό τόν Θεό ἢ τούς ἀγίους), ἡ ἐνοχή, ἡ φροντίδα, ἡ κοινωνικότητα, ἡ ἀναζήτηση βοήθειας, ἡ ὑποταγή σέ κανόνες.¹⁹ Ἀπό τήν ἄλλη, ἡ στενή σχέση της μέ τόν κληρικό ἐνισχύει ἀκόμη περισσότερο τήν ἀποχή τοῦ ἄνδρα της, ἀφοῦ αὐτός αἰσθάνεται ὅτι ὁ κληρικός μαθαίνει τά οἰκογενειακά θέματα μονόπλευρα καί εἶναι προκατειλημμένος ἀπέναντί του.

Ἀρκετή συζήτηση γίνεται στήν ἐποχή μας γιά τήν ἀνύψωση τῆς γυναίκα μέσα στήν Ἐκκλησία. Πολλοί ἄνδρες (κληρικοί καί λαϊκοί) οἱ ὅποιοι ἀντιδροῦν σέ αὐτό, στηρίζουν τήν ἐπιφυλακτικότητά τους σέ ἐμπειρικές παρατηρήσεις τῶν γυναικείων ἐλαττωμάτων· οἱ γυναῖκες κατ' αὐτούς εἶναι φλύαρες, ἐπικοινωνοῦν πλαγίως, ἐνεργοῦν διαλυτικά στήν ὁμαδική ἐργασία, προσκολλῶνται νοσηρά σέ ἄνδρες ἡγέτες, ζηλεύουν τίς ἄλλες γυναῖκες, ὅταν τούς δοθῇ ἐξουσία γίνονται αὐταρχικές κ.ἄ. Χωρίς διάθεση νά ἀμφισβητήσουμε τήν στατιστική ἀλήθεια κάποιων τέτοιων διαπιστώσεων (καί χωρίς νά ξεχνᾶμε τά ἀνδρικά ἐλαττώματα), θά χρειασθῇ νά

¹⁸ Benjamin Beit-Hallami, Michael Argyle *The psychology of religious behavior, belief, and experience*. Routledge, 1997, σ. 140.

¹⁹ Ὡ.π., σ. 143-144.

υποβάλουμε στους έαυτούς μας ένα καίριο ερώτημα: σέ ποιό βαθμό τά θεωρούμενα ως έλαττώματα τής γυναίκας είναι στην πραγματικότητα αποτέλεσμα του μακροχρόνιου κοινωνικού αποκλεισμού της; Η πιο άπλη και εύλογη συνέπεια τής περιθωριοποίησης τής γυναίκας θά ήταν νά αναπτύξει δυσλειτουργικούς τρόπους αυτοεπιβεβαίωσης.

Επίσης, κοινωνικοί ήταν οί λόγοι τής έρωτικῆς περιθωριοποίησης τής γυναίκας. Ανέκαθεν οί κοινωνίες φοβούντο τήν απελευθέρωση τής γυναικείας επιθυμίας διότι αυτή θά ενεργοῦσε διαλυτικά γιά τό σύνολο, συνεπῶς προσπάθησαν νά τήν ἐλέγξουν μέσω τής καταστολῆς. Αν ὅμως αυτό κατανοεῖται γιά τό κοσμικό πλαίσιο, πῶς νά τό προσπεράσουμε ὅταν μιλάμε γιά τήν Ἐκκλησία; Πῶς νά ἀνεχθοῦμε νά συνεχίζεται ἡ ἀποδοκιμασία τής έρωτικῆς ἐπιθυμίας στή γυναίκα μετά ἀπό τόσες γραπτές και προφορικές ἐξαγγελίες περί του μεγάλου μυστηρίου του γάμου, περί τής ἀξίας του προσώπου, περί ...κ.ο.κ.;

Όπως γράφει ὁ Παῦλος Εὐδοκίμων, «ἡ πολύ θερμή συζυγική ἀγάπη θεωρεῖται ἀνηθικότητα. Σέ ποιά πλάστιγγα πρέπει νά τεθῆ αὐτή ἡ συζυγική θερμότητα; Οἱ γυναῖκες πού ἀνταποκρίνονται σ' αὐτές τίς ἀσκητικές ἀντιλήψεις εἶναι γνωστές μέ τό ὄνομα τῶν «ψυχρῶν γυναικῶν»: οἱ γιατροί γνωρίζουν τό δρᾶμα μιᾶς τέτοιας ἀρρώστιας πού πολύ συχνά παρουσιάζεται στίς οἰκεῖες σχέσεις τῶν συζύγων».²⁰ Πράγματι, ἀρκετοί πνευματικοί σήμερα τήν γυναίκα πού ἔχει θερμή σεξουαλικότητα και παίρνει πρωτοβουλίες στήν συζυγική σχέση τήν αἰσθάνονται σχεδόν πόρνη. Ἔτσι ξεκινοῦν μία ἀπέλπιδα προσπάθεια νά ἐλέγξουν περιπτωσιολογικά τήν νομιμότητα τής συζυγικῆς σχέσης, μέ αποτέλεσμα εἴτε νά καταστρέφουν τόν ἔρωτα τῶν συζύγων εἴτε νά τοὺς ἐγκαταλείπει τό ζευγάρι (ἐνίοτε ἐγκαταλείποντας και τήν

²⁰ *Η γυναίκα και ἡ σωτηρία του κόσμου*, ἔκδοση 3η, Πουρναρά, 1992, σ. 250. Γιά μία ἱστορία τής συζυγικῆς ψυχρότητος ὅπως καλλιιεργήθηκε ἀπό τήν Δυτική Ἐκκλησία κατά τόν μεσαίωνα βλ. Uta Ranke-Heinemann *Eunuchs for the kingdom of heaven: women, sexuality, and the Catholic Church*. Doubleday, 1990, σ. 153-167.

Ἐκκλησία ταυτόχρονα) προκειμένου νά διασώσει τή φυσικότητα τοῦ δεσμοῦ του. Δυστυχῶς ὁ μισογυνισμός δέν ἀνήκει μέχρι τώρα στά κωλύματα τῆς ἱερωσύνης.

Ἡ ψυχική υἰγεία τῆς γυναίκας ὑπονομεύεται ἀπό ποικίλα αἰτία, ὅπως διαπιστώσαμε. Τουλάχιστον ἔχει τό δικαίωμα νά ζητᾶ νά μή βλάπτεται καί ἀπό ἀντιφατικά μηνύματα πού προκαλοῦν σύγχυση. Τέτοια μηνύματα ἐκπέμπει σήμερα ἡ Ἐκκλησία, συχνά δυστυχῶς, ὡς πρὸς τό ζήτημα τοῦ ἔρωτα. Τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας, καί πρωτίστως οἱ λειτουργοί της, ἔχουμε καθῆκον νά διαλύσουμε τίς ἀντιφάσεις πού μᾶς χαρακτηρίζουν ἀκόμη σχετικά μέ τή γυναίκα, ὥστε καί αὐτή νά ἰσορροπήσει ὡς πλᾶσμα κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, καί τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ νά ὠφεληθῆ ἀπό τήν παρουσία καί δράση της.

Ὅπως διαπιστώνει ἕνα κείμενο-δήλωση πού ὑπέγραψαν γνωστές προσωπικότητες τῆς Ὁρθοδοξίας στή Γαλλία τό 1979, «οἱ Ἐκκλησίες χρησιμοποιοῦν τίς γυναῖκες... ἀλλά τίς περισσότερες φορές πρόκειται γιά ἐργασίες ἐκτέλεσης καί ὄχι σύλληψης... Ἐπιφορτίζουν εὐκόλα τίς γυναῖκες- καί πολύ συχνά μόνο αὐτές- μέ τήν κατήχηση τῶν μικρῶν παιδιῶν, πού κακῶς τή θεωροῦν ὅτι δέν ἀπαιτεῖ καί πολλή ἱκανότητα... Εἶναι οἱ γυναῖκες σέ ὅλα τά στάδια ἀρκετά ἐνσωματωμένες στήν ὑφή τῆς συνοδικότητας τῆς Ἐκκλησίας; Εἶναι παροῦσες στούς χώρους ὅπου ἀναπτύσσεται ἡ ἐκκλησιαστική σκέψη πρὸς ἀντιμετώπιση τῶν πνευματικῶν, ἠθικῶν καί θεσμικῶν προβλημάτων τῆς Ἐκκλησίας στούς καιρούς μας;»²¹

Μιά καταφατική ἀπάντηση στό ἐρώτημα αὐτό ἀναμφίβολα θά συμβάλει, ὄχι μόνο στήν ψυχική υἰγεία τῆς γυναίκας, ἀλλά καί στήν κατ' ἀνθρώπον ψυχική υἰγεία ὁλόκληρης τῆς Ἐκκλησίας. Σᾶς εὐχαριστῶ.

²¹ Στό Elisabeth Behr-Siegel, *Τό λειτούργημα τῆς γυναίκας στήν Ἐκκλησία*, Γραφεῖον Καλοῦ Τύπου, χ.χ., σ. 243-244. Γιά τήν ἀξιοποίηση τῆς γυναίκας μέ ἐκκλησιαστικά κριτήρια βλ. Καίτης Χιωτέλλη *Ἡ συμμετοχή τῆς γυναίκας στή ζωή καί στό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας*, "Καθ' ὁδόν", τ. 9, 1994, σ. 113-122.